

Homiletika és hermeneutika kapcsolata a 20. század második felében

Homiletikai kontextus

A 20. század második felének kezdetén Európában és Amerikában a prédikáció krízise jelenti a legnagyobb kihívást a protestáns egyházak számára. A korabeli teológusok nagy többsége a hatástalan istentiszteletekkel és igehirdetésekkel kényszerült szembenézni, mivel az evangélium „örömtelensége” volt felfedezhető a gyülekezetekben. Az Istenről való beszéd fogalmához vagy a gettósodott, vagy az ateizálódott beszéd kapcsolódott. A templomok többsége kiürült, majd később bezárt. A 20. század második felére még a homiletikusok is elfogadott tényként kezelték, hogy a prédikáció elerőtlenedett, lényegtelené vált. Legtöbbször a prédikáció kríziséről olvashatunk ebből a korból, s a legtöbben arra törekedtek, hogy a krízis ellenszerét valahogyan megtalálják.¹

Hermeneutikai kontextus

Ugyanakkor, ahogy Ebeling megfogalmazta, nemcsak az egyháznak vagy a vallásnak, hanem a társadalomnak is szüksége van arra, hogy Istenről beszéljenek, mégpedig nyelvi értelemben vett felelősséggel és hitelességgel. Ezt pedig csak úgy tudja a nyelv biztosítani, ha hermeneutikai szempontból önmagát kontroll alá helyezi, leveti korábban használt eszközváltót, és képes a lét, a valóság és a tapasztalás kifejezésére, biztosítására. Ez a megközelítés mérőben újat jelentett a 20. század derekán, melyet új hermeneutikai fordulatnak is neveznek, ahol a nyelv a heideggeri, wittgensteini, gadameri fordulatok után már nem egyszerűen csupán a kifejezés és a meggyőzés eszköztára, hanem a megértés elsődleges lehetősége, a valóság megalkotója maga. Az új hermeneutika kutatásának tárgya tehát a nyelv. Az egész nyelvfilozófiai kérdéskört Martin Heidegger vetette fel munkásságának második felében. A következőkben azt mutatom be, hogyan jut el Heidegger oda, hogy a nyelv az önmagában esemény és történés (*Ereignis*).

Heidegger, az útkészítő

A 20. század második felének nyelvről folytatott diskurzusát alapvetően Heidegger egzisztencialista filozófus gondolkozása készítette elő és határozta meg. Heidegger munkássága a harmincas években a korábbiakhoz képest nagy változáson ment át, amit ő maga csak fordulatként említ. Munkásságát alapvetően a lét értelmezése határozta meg. Első munkájában (*Lét és idő*) még metafizikai pontossággal keresi a választ a lét és a létezés kapcsolatában felvetődő kérdésekre. A harmincas évektől azonban egyre inkább sajátos hermeneutikai kiindulópontot² képvisel, mely szerint kiiktatja a tudat vezérlő szerepét, ugyanakkor – kizárólagosan

¹ PIPER, H. C.: Predigtanalysen, Göttingen 1976.; OTTO, G.: Predigt als Rede, Stuttgart, 1976.; LERLE, E.: Grundriss der empirischen Homiletik, Berlin, 1974.; LANGE, E.: Predigen als Beruf, Kreuz Verlag, 1976. etc.

² Érdekes vallomása olvasható az Útban a nyelvhez című párbeszédben: „A hermeneutika nevet jól ismerem teológiai tanulmányaimból. Akkoriban különösen élesen foglalkoztatott a Szentírás szavának és a teológiai-spekulatív gondolkodás viszonyának a kérdése. Ez – ha úgy tetszik – ugyanaz a viszony, azaz a nyelv és a lét viszonya volt, csak rejtett és számomra megközelíthetetlen módon, úgyhogy hiába kutattam számos kerülő és tévúton vezérfonal után. (...) A teológiai eredet nélkül soha nem tértem volna a gondolkodás útjára...”. HEIDEGGER 1991: Útban a nyelvhez, egy japán és egy kérdező párbeszédéből, 12.

logikai alapokon – a történetiség és a destrukció elvét érvényesíti. Egyre inkább a nyelvhez fordul, melyben megtalálni véli a létezés alapját. A nyelv Heideggernél a létezés egyik ontológiai közegévé válik, ezen belül is a megértésé, az önmegértésé. A 20. századi új hermeneutika, mely az egyházi diskurzust is meghatározta, többek között ezekre a kései heideggeri alapokra építkezett. Néhány kisebb, de nagyon fontos tanulmánya vagy előadása bemutatja számunkra, hogyan is tekint a nyelvre, mint a „lét házára”.³

Heidegger azt a kérdést feszegeti, hogyan lehet a nyelv eszközeivel a nyelvről beszélni úgy, hogy annak nem a nyelvi tudományok által tárgynyelvnek és metanyelvnek nevezett különböző használt vagy elvont síkjairól beszéljen a filozófus. „A nyelvet nyelvként szóba hozni (*Die Sprache als Sprache zur Sprache bringen*).”⁴ Az ebben a mondatban háromszor előforduló jelsornak (*Sprache*) mindháromszor különböző jelentése van. Így tehát ő nem a nyelvről akar értekezni, hanem, ahogy maga is később kifejti, a nyelvből kíván beszélni. „A nyelvről vitázni egészen más, mint kizárólag a nyelvről értekezni; inkább nekünk magunknak kellene eljutnunk oda, ahol a nyelv lényegével találkozhatnánk, és ez a következő lenne: a nyelvet úgy kellene megragadni, hogy az teljesen a miénk legyen (*Ereignis*). Egyedül a nyelvet szeretnénk gondolatainkban követni, semmi mást. Csak a nyelv létezik – rajta kívül semmi más. Maga a nyelv a nyelv.”⁵

Olyan metaforikus és képi utalásokra, sejtetésekre igyekszik, legtöbbször saját maga által létrehozott kifejezőeszközökkel, szavakkal, melyek használatával valami felvillanhat abból, hogy az emberi lét és a nyelv lényege egymásban létezik.

Heidegger tehát arra a nehéz kérdésre keresi a választ, hogyan is beszél az ember és hogyan is beszél a nyelv. Az ember beszédét természetesen meghatározza azon képessége, hogy képes artikulált hangokra, de ez a képesség nem egy a sok közül. „A beszédképesség nem egyszerűen az emberi képességek egyike, mely egyenrangú a többivel. A beszéd képességétől rajzolódik ki az, ami az embert emberré teszi. (...) A nyelv az, ami ebben részesít minket; ennyiben alapul a nyelven emberi létezésünk.”⁶ Vagy, ahogy máshol írja: „a nyelv teszi lehetővé, hogy az ember olyan létező legyen, amelyik mint ember létezzen. Az ember csak akkor ember, ha beszél.”⁷ Heidegger viszont a másik végletre is felhívja a figyelmet, arra, hogy nem minden beszéd alkotja azt a fajta beszédet, mely a nyelvnek lenne az alapja.

Ugyanis a mondás és a beszéd nem azonos. Beszélhet valaki vég nélkül és az egész semmitmondó. Ezzel szemben van, aki hallgat, nem beszél, mégis sokat mondhat a beszéd hiányával.⁸ De a nyelv nem pusztán az ember tevékenysége, akár beszéljen, akár hallgasson. Akkor csak egyfajta önkifejezést szolgálna. Ugyanakkor a nyelvnek megvan a maga nyelve, azaz önmagában is beszél. Az ember beszédét, az ember létezését, önértelmezését ez képes megfejteni, ha képes a nyelv beszédét meghallani, ha képes a nyelvből beszélni. „Ha kizárólag az emberi beszédet vesszük, és ha ezt csak benső érzéseink kifejezésének fogadjuk el, és úgy tekintjük, hogy ez lenne a legfontosabb szerepe, akkor a nyelv lényege teljesen az emberi tevékenység szolgálatában (*expression*) lenne. Másrészt az emberi beszéd, mint a halandók

³ i. m., 21.

⁴ HEIDEGGER 1994, Az út a nyelvhez, 224.

⁵ HEIDEGGER 1998, A dolog és A nyelv, két tanulmány 56.

⁶ HEIDEGGER 1994, 224.

⁷ HEIDEGGER 1998, 54.

⁸ HEIDEGGER 1994, 235.

beszéde, nem létezhet mindentől függetlenül (*in sich*). A halandók beszéde elválaszthatatlan a nyelv beszédétől.”⁹

Akkor tehát ki beszél elsősorban, a nyelv vagy az ember? Heidegger szerint a nyelv mindenképpen beszél. Akkor tehát mit tesz az ember? Szerinte az ember is beszél, de csak akkor, ha úgy beszél, ahogy azt a nyelv megkívánja. „A beszéd a hallgatásban találkozik a nyelvvel. Az ember csak akkor beszél, amikor a nyelvre hallgat. A nyelv beszél.”¹⁰ Innen érkezik el Heidegger ahhoz az állításához, hogy nem a nyelvről, hanem a nyelvből kell minden embernek beszélnie, mert csak az igazi beszéd. „A nyelvből való beszéd csakis beszélgetés lehet. (...) egy beszélgetés mivolta onnan nyeri meghatározását, ahonnan a látszólag egyedüli beszélők, az emberek megszólíttatnak. (...) amely nem a nyelv-„ről”, hanem belőle, a nyelv lényegétől alkalmazottan, mondana.”¹¹ Igyekszik teljesen maga mögött hagyni a tradicionális megközelítéseket, mint például: a nyelv szavai pusztán jelek, és ehelyett azt hirdeti, hogy a nyelv kétoldalú dialógus. A nyelv használata feltételezi, hogy valakitől indulnak a szavak, és valakihez megérkeznek, és ez utóbbi igyekszik a megértésre. Így tehát a nyelv esemény, történés, aktus (*Ereignis*).¹²

Heidegger továbbvivői

Heidegger tanítványai több területen érvényesítették ezt a fajta egzisztencialista nyelv-értelmezést, mint például Gadamer a művészeti, míg kollégája és tanítványa, Bultmann a teológiai megértés céljából. Igaz, Bultmannra a korai Heidegger gyakorolt nagy hatást, de Heidegger későbbi, nyelvről vallott téziseivel már nem tudott mit kezdeni. Ezek a tézisek már Bultmann tanítványai, Ernst Fuchs és Gerhard Ebeling munkáiban érvényesülnek a kései Wittgenstein hatására kibontakozott pragmatikai szempontú beszédaktus elméleteknek köszönhetően. Ebeling és Fuchs Bultmann tanítványai voltak Marburgban, Bultmann pedig Heideggernél tanult. Azt azonban látni kell, hogy Bultmannra a korai Heidegger gyakorolt nagy hatást, hiszen Heidegger egzisztencialista hatására próbálta meg a hitet és az „autentikus létet” összhangba hozni, ám nem tudott mit kezdeni a kései Heidegger nyelv és költészet felé való elmozdulásával. Számára a kérügma nyelven túli konkrét valóság volt. Bultmann-nak a nyelv még eszköz, a kései Heidegger számára viszont a nyelv már a létezés biztosítéka. Csak a nyelven keresztül lehet a valóságot kifejezésre juttatni. Ezt az irányzatot képviselte Ebeling és Fuchs az új hermeneutikában.

A szó tett. A cselekedetek nem választhatóak el a szövegtől. A szó, a beszéd egyszerre történés, esemény. A szavak nem csak dolgokat jelölnek, hanem maguk is történnek. Nem a nyelvet kell megérteni, hanem fel kell fedezni, hogy csakis a nyelven keresztül történhet a megértés. A szó ezért nem az értelmezés tárgya, hanem annak alanya. Csakis a szavakon keresztül lehet a dolgokat értelmezni.¹³

Beszédaktus elmélet

⁹ HEIDEGGER 1998, 102.

¹⁰ i. m., 106.

¹¹ HEIDEGGER 1991, 44–45.

¹² Ereignis-t az angol és francia fordítók előbb az „event” vagy „evenement” szavakkal fordították le – ezzel a történésre, eseményre utaltak. Később pedig az *appropriation* szóra tértek át, mely történés mellett annak élmény voltát is kifejezi.

¹³ FABINY Tibor: Az isteni szó nyomában, Gerhard Ebeling hermeneutikájáról, 3.

A teológián belül ezt a megközelítést rendkívül erősen befolyásolta a beszédaktus elmélet, melynek két jeles képviselője John Langshaw Austin és John Rogers Searle.

Austin 1962-ben publikált főműve, a *Tetten ért szavak* (*How to do things with words?*)¹⁴ a nyelv deskriptív (leíró) jellege mellett hangsúlyozza annak performatív, cselekvő szerepét is. A filozófiai kutatás központjába a hétköznapi nyelvet állította. Szerinte nem lehet a szavakat a tettekkel szembeállítani. A nyelv nemcsak leíró, kijelentő funkcióval rendelkezik Austin szerint, hanem a hangzó nyelv, a beszéd egyszerre cselekvés is, általa alakítható a környezet, a világ. Az igazság kérdése például nem minden kimondott dologgal hozható összefüggésbe (házasság kinyilvánítása, fogadás kötése, végrendelkezés).¹⁵ A beszédaktus elmélet a nyelvi megnyilatkozás tevékenysége által megvalósított cselekedeteket vizsgálja, azaz a konstatív (igaz vagy hamis) mellett a performatív (hatásos vagy hatástalan) megnyilatkozásokra koncentrál. E performatív tevékenység megnyilvánulásának három aspektusát lehet megkülönböztetni:

- lokúciós aktus: kijelentés, közlés;
- illokúciós aktus: hatásra irányuló szándék (például utasítás, kérés, történetmesélés stb.);
- perlokúciós aktus: a hatás kiváltása, megvalósul a mondott cselekvés (bocsánatkérés, gratuláció, meggyőzés).

A performatív erő nem az ígékhez és nem a szándékoltsághoz kapcsolódik, mert hat a használat kontextusa miatt is, illetve lehet szándék nélkül is megbántani valakit.

A beszédaktus-elméleten Searle dolgozott tovább, és ő vezetett be egy kifinomultabb tipológiát.¹⁶ Searle szerint a beszédaktusok többféleképpen teremthetnek kapcsolatot a beszélő cselekvése és a világ között:

- szó a világhoz (*word to world*) – ez a kapcsolat igyekszik igazodni a valósághoz, így ezek lehetnek igazak vagy hamisak;
- világ a szóhoz (*world to word*) – ez a kapcsolat arra igyekszik, hogy elérje a világ igazodását egy kívánt állapothoz (kérés, parancs, fenyegetés);
- nulla megfeleltetési irány – már megtörtént esetekre való referálás (sajnálkozás, örömkifejezés).

Beszédaktus a Szentírásban

A beszédaktus (*speech act*) elméletnek az érvelése pedig nagyon erősen összecseng a Biblia (*d'bar Jahve*) eseményének tapasztalataival és elgondolásaival. A következőkben ezt vizsgálom meg röviden von Rad és Westermann gondolatain keresztül, és mutatom ki a hasonlóságot az „újra felfedezett” szó és tett egységét hirdető beszédaktus elmélettel.

A modern kommunikációkutatás úgy rajzolta meg a közlésfolyamat sémáját, hogy a szó az a hangsor, amely képes a jelentést közvetíteni a beszélő és a hallgató között. Tulajdonképpen médium, összekötő elem, jelentéshordozó egység, kifejező eszköz – így közelítették meg, főleg a görög alapfogalmaknak köszönhetően, a nyugati gondolkodásban a nyelvet. Von Rad szerint azonban nem így történt ez az ókori kultúrákban. „Ezekben a kultúrákban (...) a szó sokkal inkább csak utal valamire, egyáltalán nem tekinthető olyan címkének, amit csak

¹⁴ AUSTIN, John L.: *Tetten ért szavak*, (ford. Pléh Csaba), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

¹⁵ i. m., 34.

¹⁶ SEARLE, R. John: *Elme, nyelv és társadalom, a való világ filozófiája*, 147-152.

másodlagosan kapcsoltak egy tárgyhoz.”¹⁷ Ezek az elgondolások arra épültek fel, hogy a korabeli emberek nem választották szét a világot – így ezzel a nyelvet sem – élesen tárgyi és szellemi rétegekre, hanem egy egészként tekintettek rá. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy elveszett a különbség az eszmei és a reális, a szó és a dolog között, és mindezek a létezés síkján sűrűsödtek egy egységbe. „Minden szóban van mindig valami magából a dologból, ami racionálisan nem deríthető föl. A nyelvben tehát igen realiztikus értelemben a világ megvalósítása történik meg. A dolgok csak a szóban nyerik el alakjukat, és csak így jön létre különbség közöttük.”¹⁸ A szónak ez a mitikus ereje nyilvánul meg például a névadásban vagy a név birtoklásában is. Elegendő itt a gadarai megszállottra (Mk 5) vagy a tereméstörténetben Ádám névadására gondolni (1Móz 2). A név nem pusztán egy járulék a személyiséghez, hanem sokkal inkább kifejez valamit a személyiség lényegéből. Von Rad a nyelvnek ezt képességét nem egyfajta kezdeti, primitív adottságnak tekinti, amely a kultúra fejlődésével szépen lassan elhal, hanem éppen ellenkezőleg azt vallja, hogy ez a sajátosság akkor is megmarad, ha nem is kívánnak róla tudomást venni bizonyos korok. Ezt a magas színvonalú kultúrák is bizonyítják. „Végzetes tévedés volna, ha a próféták nyelvét inkább mentetgetni akarnánk, azért mert még megtalálhatóak benne a szó »mágikus használatának a maradványai«. Itt egyébként semmiképp sem valamiféle izráeli sajátosságról van szó. Kétségtelen, hogy sok régi és részben magas szintű kultúrában a nyelv nem korlátozódott egyszerűen a tárgyak megjelölésére; emelkedett helyzetekben titokzatos felidéző hatalma segítségével bemutatott egy új valóságot vagy a valóság valamiféle fokozott formáját, vagyis a nyelv maga vált teremtő jellegűvé; és ezt a lehetőségét a nyelv mindmáig nem veszítette el.”¹⁹ Von Rad a próféták által értelmezett igefelfogás elemzésében írja le ezeket, ahol a lényeg abban van, hogy a próféta a szóban képes a legtökéletesebb módon találkozni Istennel. Ugyanakkor a próféta nem képes objektívizálni az Igét, mert aki benne van egy beszélgetésben, az nem képes objektíven szemlélni az elhangzó szavakat, csakis személyesen, azoknak esemény voltában, azaz időbeliségében. Westerman is úgy véli, hogy az Ószövetség az Ige fogalmát nem tartalma felől közelíti meg, hanem a történés felől. Meg is jegyzi, hogy a teológia tudomány hajlamos arra, hogy az Igét úgy tekintse, mint „...amit Isten mondott, ami ily módon föllelhető és objektív gondolkodás révén megközelíthető. Ezáltal elválasztja Isten Igéjét attól a folyamattól, amelyben az megtörtént, és rendelkezni akar fölötte.”²⁰ Éppen ezért a próféta nem fenomenológiai leírást ad az Igéről, hanem tapasztalja azt és hatása alatt cselekszik, azaz hirdeti. „...ritkán tekintették Isten Igéjét, mint olyant a teológiai reflexió tárgyának. A próféták annyira személyesen és olyan közvetlenül kezelték Isten Igéjét, vagyis ez olyannyira a mindenkori időponthoz és mindenkori tartalomhoz illeszkedett, hogy többnyire nem is tudták Jahve szavát, mint rendkívül sajátos jelenséget objektív formába önteni.”²¹ Az Ige tehát történik. Eseményként van jelen a történelemben, és egy bizonyos időintervallumban játszódik le egy beszélő és egy hallgató között. „Az Ószövetség nem ismer (...) tárgyiasított kijelentés-fogalmat (a héberben nincs is rá szó), ismeri viszont a kijelentést, mint folyamatot, mint olyasvalamit, ami törté-

¹⁷ VON RAD, Gerhard: Az Ószövetség teológiája II., 80.

¹⁸ i. m., 81.

¹⁹ i. m., 82

²⁰ WESTERMANN, Claus: Az Ószövetség teológiájának vázlata, 13–14.

²¹ VON RAD 80.

nik.”²² Ugyanakkor jellemzi az Igét az, hogy megérkezik a hallgatóhoz és reakciót vált ki belőle. Azaz Isten Igéje nem fogalom, hanem esemény, amelyben Isten megszólal, a próféta a szó hatására közvetít, a szó megérkezik, Isten megtapasztalhatóvá válik, a hallgató pedig válaszol erre a szóra. Ez az Ige története, ahol nemcsak szavak hangzanak el, hanem azok meg is valósulnak, azaz Isten szavai – ígéretei, vagy ítéletei – beteljesednek a történelem folyamán.

Ebeling

Az Ige tehát a hallgató életében cselekménnyé válik. Ennek a cselekménynek, ahogy a próféták életében is látható volt, az Ige továbbadása lett a végkövetkezménye. Gadamer egyszer így emlékezett vissza Heidegger szavaira: „a teológia igazi feladata, melyhez újból vissza kell találnia, abban áll, hogy *megtalálja a szót*, mely képes fölhívni a hitre, és megtartani benne.”²³ Ebeling annyiban Bultmann koncepciójára támaszkodik, hogy az emberek ma csak úgy képesek az Írást megérteni, mint hirdetett ígét. Mivel az írott Ige eredetileg is hirdetett Ige volt, ezért az Írás nem csupán értelmezésre (*Auslegung*) vár Ebeling szerint, hanem végrehajtásra (*executio*), kivitelezésre (*Ausführung*)²⁴, vagyis az írott Igének újra hirdetett Igévé kell válnia. „Ha az Isten igéjének (szavának) fogalmát teológiailag pontosan meg akarjuk határozni, az eredmény mindenképpen egy történés lesz, az a mozgás ugyanis, amely a Szentírás szövegétől a prédikációhoz vezet.”²⁵ Az Írás beszéd volt, és újra azzá kíván lenni. „A szöveg meghirdetéssé lesz.”²⁶ Eseménnyé. Amíg a hagyományos nyelvértelmezés dolgokat és jeleket különböztet meg, és a kettő között létező jelentésekkel foglalkozik,²⁷ addig Ebeling szerint a szó időben hangzik el, azaz önmagában is esemény, történés, nem pedig jel, fogalom vagy dolog. „Már önmagában az a kizárólagos szemlélet, amely szerint a nyelv technikai eszköz, elválasztja attól a történéstől, amelyben életének mindmáig ható eredete van. Éppen az, ami a nyelv élő történésének lényeges alkotórésze, nevezetesen az idő, a szignifikatív nyelvértelmezés számára másodlagos. (...) Az emberi nyelv jelentőségét és hatalmát végül az határozza meg, hogy a világot, mint időt tapasztaljuk meg.”²⁸ A szónak a kimondása által újra történéssé kell válnia, ez az új hermeneutikai megértés kulcsmozzanata. Az Igének, hirdetése által, eseménnyé kell válnia.

A nyelvnek és a szónak ezt az egységét fedezte fel Ebeling is, amikor a beszédaktus elméletre alapozva felfedezte, hogy az igehirdetés szavában Isten szava újra tetté válik. Tehát a nyelv többé nem eszköz, hanem esemény, és ennek megfelelő módon az Ige sem csupán szó, hanem esemény. Ebeling az *Isten és szó* című előadásában arra a paradoxonra hívja fel a figyelmet, hogy csak az az ember képes Istenről felelősen beszélni, aki először is felismeri „istentelenségét”, illetve aki rádöbben, hogy így képtelenség Istenről beszélni. Csakis ebben a helyzetben van arra lehetőség, hogy hitelesen és felelősen használjuk szavainkat és köztük a

²² WESTERMAN 21.

²³ Erre Gadamer emlékszik így vissza egyik művében. GADAMER: *Neuere Philosophie*. I. Hegel, Husserl, Heidegger. *Gesammelte Werke* 3., Tübingen: Mohr, 1987. 197.

²⁴ EBELING, Gerhard: *Isten szava és a hermeneutika*, 34.

²⁵ i. m., 16.

²⁶ i. m., 18.

²⁷ Ebeling: *Isten és szó*, 49.

²⁸ i. m., 50–51.

legfontosabb szót: Isten. Egyik következtetése nagyon találóan hangzik: „Úgy tűnik, Istenről csak hallgatni lehet megfelelő módon.”²⁹

Homiletika és hermeneutika

A teológia, és ezen belül az „ige meghirdetésével” foglalkozó homiletika ezt az új hermeneutikai alapot hamar magáévá tette. Amit filozófiailag úgy fogalmaztak meg, hogy nem a nyelvet kell megérteni, hanem csak a nyelven keresztül történhet megértés, azt az ige-hirdetés tudománya úgy vette át, hogy a prédikációnak olyan eseménnyé kell válnia az ige-hallgató életében, amelyben egzisztenciálisan érintetté válik, és ebben az érintettségében képes az Írás üzenetének jelentését a maga számára megérteni. A homiletika az adott szituációban (60-as évek Európája és Amerikája) rákényszerült a változásra. A szituációt nagyon jól fogalmazza meg Ebeling, ezért hadd álljon itt most néhány az ő gondolataiból! „Nyelvi hagyományunk tele van Istenre való hivatkozással. Ezzel szemben a mi mondanivalónk e tekintetben hiányos vagy éppen semmi. Itt nemcsak az »Isten« szóról van szó, sokkal inkább mindarról, amit Istentől kiindulva és Isten előtt mindenről mondani kell: hogy tehát hogyan jut kifejezésre Istenre való tekintettel világ és történelem, embertárs és saját énem, eredetem és célom, életem és halálom. Atyáinknak a Biblia nyelvi hazájuk volt, még ha változó intenzitással és vitatható értelmezésben is; és ezért Isten bizonyos mértékben nyelvi központ volt, ami azonban semmiképpen nem zárta ki sem a képmutatást, sem az istenkáromlást. Senki sem tagadhatja, hogy ebből a hagyományból jöttünk. Most azonban úgy látszik, hogy az Istenről való beszéd, mindazzal együtt, ami azzal összefügg, korunkra már nem több, mint pusztá hagyomány, merő beszédmód, a múlt nyelv holt relikuma.

Ha nem látjuk tisztán e megváltozott helyzetet, ténylegesen fenyeget az, amit nyelv-mérgezésnek neveztem: szellemi életünk szépszíse. Ezért életbevágóan fontos az »Isten és szó« téma. Az Istenről való beszédet nem folytathatjuk felelőtlenül. Mégis, épp e kettő folyik ma, ráadásul nyugtalanító mértékben. Mindkettő mérgez, bár különböző módon.

Az a beszéd Istenről, amely híjával van minden hitelességnek, amely kiüresedett és elerőtlenedett, csak rombolja a hitet és a gondolkodást. (...) Az Istenről való beszéd a legigényesebb szó, mert tiszta hitet kíván. Ezért mindig azzal a kockázattal jár, hogy merész lesz és hihetetlen.

Most azonban olyan időket élünk, hogy az Istenről való felelős beszédnek rendkívüli igényeket kell kielégítenie. Soha ilyen széles szakadék nem választotta el a bibliai nyelvi hagyományt a valóságban beszélt nyelvtől. Éppen ezért soha ilyen erővel fel nem merült a gyanú, hogy Isten csupán a hagyomány tartozéka volna. A feladat: Istennek szóban megfelelni, soha eddig ilyen elementáris kényszerítő erővel nem jelentkezett. Egészében véve a kérdés ma nem az, hogy hiányoznának az intézményi és publicisztikai lehetőségek arra, hogy Istenről szóljunk. Ellenkezőleg, a kérdés az, hogyan jut érvényre a rendelkezésre álló eszközök elképesztő inflációja közepette a valódi szó Istenről. (...)

A szekularizmus érdeke is az, hogy ne csupán elvetemült, romlott nyelvvel, hanem az Istenről való igaz beszéddel kerüljön szembe. Az Istenért és szóért való küzdelemnek a lehető legtisztábban kell lefolynia. Sőt, mint azzal az ember általában tisztában van, éppen az Istenről való, jelentőségét vesztett beszéd megszokása – a színtelen prédikációké, kegyes szavaké,

²⁹ i. m., 44.

amelyek megkerülik a valóságot, és amelyekkel az ember nem gondol többé – az, ami a lassú bomlasztás hatását kifejtí. A következmények semmi estre sem csak a vallási szférában érezhetők, hanem jelentős mértékben azon kívül is, nevezetesen a szó általános elértéktelenedésében, a felelős beszéd eltűnésében. Ezért annyira aktuális az »Isten és szó« témája mindazoknak, akik korunkért felelősnek érzik magukat.

Tovább kell azonban mennünk egy lépéssel. Nyelv-mérgezés volna – mondtam fentebb – nemcsak az, ha az Istenről való felelőtlen beszédet folytatnánk, hanem az is, ha felelőtlenül abbahagynánk.”³⁰

A hatás nélküli egyházi élet tehát égető kérdéseket generált, melyekre azonnal választ kellett találni. Mégpedig olyan választ, ahol a beszéd és a tett egy horizontban eggyé válik. „A hit maga tudja: semmivé lesz, ha megmarad a kegyes szavaknál, az Istenről való pusztá beszédnél anélkül, hogy azt megfelelő tettek követnék, amelyek a szót az életben megvalósítanák.”³¹ Ebeling fontosnak tartja megjegyezni, hogy nem csupán az egyháznak, hanem a társadalomnak is szüksége van az Istenről szóló beszédre. „Továbbá igaz, sajnos, hogy a keresztyén igehirdetés nyelve nagymértékben gettósodott. Kívülről szemlélve, semmiképpen nem szorul ki a nyilvánosságból, ténylegesen azonban csoportnyelv jellegűvé lett, amely privát szférának szól.”³² A teológia vagy az igehirdetés nyelve nem szorulhat be, nem gettósodhat. Ez a fajta kísértés mindig is jelen volt az egyház életében. A missziói parancs nem csupán az egyház köfalaiig, de a föld végső határáig küldi ki a Krisztust követőket, hogy hirdessék mindenhol és mindenkinek Isten szavát, szavakkal és tettekkel egyaránt. Karl Rahner megfogalmazása szerint: „A teológia nem lehet a hívők egyre fogyó csoportjának ezoterikus gettónyelve. A teológia nyelvének offenzív nyelvnek kell lennie, amely be tud hatolni a nem hívő világba.”³³

Nem hallgathat tehát az egyház, beszélnie kell, mégpedig Istent kell hagyni szóhoz jutni az Ige szó és tett eseményében.

Bibliográfia

1. AUSTIN, John L.: *Tetten ért szavak*, (ford. Pléh Csaba), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
2. EBELING, Gerhard: Isten szava és a hermeneutika in *Isten és szó*, (1959), szerk. Fabiny Tibor, (ford. Lukács Ilona), Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995.
3. FABINY Tibor: Az isteni szó nyomában, Gerhard Ebeling hermeneutikájáról, in Gerhard Ebeling: *Isten és szó*, Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995.
4. HEIDEGGER, Martin: *Útban a nyelvhez, egy japán és egy kérdező párbeszédéből*, ford. Tillmann J.A., Helikon Kiadó, Budapest, 1991.
5. HEIDEGGER, Martin: Az út a nyelvhez, ford. Hévízi Ottó, in „...Költőien lakozik az ember...” válogatott írások, T-Twins Kiadó, Budapest-Szeged, 1994.

³⁰ i. m., 40–41.

³¹ i. m., 42.

³² i. m., 61.

³³ Szabó Ferenc: Keresztény gondolkodók a XX. században, 458.

6. HEIDEGGER, Martin: *A dolog és A nyelv, két tanulmány* (két nyelvű kiadás), ford. Joós Ernő az 1959-ben megjelent „Unterwegs zur Sprache c. gyűjtemény alapján, Sylvester János Könyvtár, Sárvár, 1998.
7. VON RAD, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája II.*, Osiris, Budapest, 2001.
8. SEARLE, R. John: *Elme, nyelv és társadalom, a való világ filozófiája*, Vince Kiadó, Budapest, 2000.
9. SZABÓ Ferenc: *Keresztény gondolkodók a XX. században*, Agapé Kiadó, Szeged–Budapest, 2004.
10. WESTERMANN, Claus: *Az Ószövetség theológiájának vázlata*, (ford. Fórisné Kalós Éva), Budapest, 1993.